

บทควาบทัวไป

นักศึกษารวมศาสตร์: บทสนทนาในห้องเรียน วิชาชนบทไทย¹

วรรณธิดา สายพิมพ์²

¹ บทควาบทัวไปเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาวิชาชนบทไทยในกระแสดความเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นการศึกษาภาควิชาการ 3 เดือนก่อนที่บัณฑิตอาสาสมัครจะเข้าไปปฏิบัติงานในพื้นที่ภาคสนามเป็นเวลา 7 เดือน

² บัณฑิตอาสาสมัคร รุ่นที่ 43 ปฏิบัติงานภาคสนาม โครงการองค์การความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน บ้านพรุเรือ ตำบลเกาะยาวใหญ่ อำเภอกะยารจังหวัดพังงา

วันที่เราเห็นเซเว่นอีเลฟเว่นเป็นรูปเป็นร่างและพร้อมให้บริการที่หมู่บ้านข้างๆ สิ่งที่เราอยากทำคือควักกล้องมาถ่ายรูปเก็บไว้ เพราะอีกไม่นานภาพตลาดสดข้างๆ คงหายไป เช่นที่ห้องแถวร้านน้ำชาและร้านผลไม้เก่าแก่ถูกรื้อถอนออกไปก่อนหน้านี้ แทนที่ด้วยตึกสี่ขาวสามชั้นพร้อมป้ายไฟสามสีที่มีเลขเจ็ดอยู่ตรงกลาง ร้านค้าชื่อเดียวกันนี้มีทั่วประเทศและเปิดยี่สิบสี่ชั่วโมง เราไม่ได้ถ่ายรูปเก็บไว้เพราะไม่มีประโยชน์อะไร นอกจากวันหนึ่งในอนาคตรูปนั้นจะเป็นภาพของอดีตที่เปลี่ยนแปลงไป เช่นเดียวกับถนนที่ขยายเป็นสี่เลนและเปลี่ยนแปลงวิถีบางอย่างในหมู่บ้านไปแล้ว ต่อให้ตอนนั้นมีใครถ่ายรูปหมู่บ้านชนบทถนนดินแดงที่มีไหล่ทางสูงจนน่าหวาดเสียวเวลาขับขี่มอเตอร์ไซด์ไว้ รูปถ่ายเหล่านั้นก็ไม่สามารถช่วยหยุดความเปลี่ยนแปลงที่เข้ามา และกำลังเข้ามาเรื่อย ๆ แต่ความเปลี่ยนแปลงก็ไม่ได้หมายถึงความเลวร้ายเสมอไป

บทเรียนจากชั้นเรียนทำให้เราเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของชนบทมองเห็นมิติที่อยู่เบื้องหลังของการเกิดขึ้น ดำรงอยู่ หรือหายไปของทั้งสิ่งใหม่สิ่งเก่า สำหรับเรา เซเว่นฯ เป็นอีกหนึ่งในหลายๆ อย่างที่สะท้อนความเปลี่ยนแปลงในชนบทอย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะในชนบทที่เรารู้จักดี ภายในห้องแถวสีขาว ลูกค้าสัมผัสได้ถึงความเย็นฉ่ำที่มากกระทบผิวจากแอร์หลายตัวที่เปิดให้ความสะดวกสบาย แถมยังมีเสียงที่ดังเหมือนกันทุกครั้งที่เราประตูเซเว่นฯ ทิวราชอาณาจักรไทยถูกเปิด สองสิ่งนี้นับเป็นความแปลกใหม่ของชาวชุมชน จำนวนมอเตอร์ไซด์ที่จอดไว้ด้านหน้ามีมากกว่าสิบคัน ผู้คนเดินในเซเว่นฯ เลือกดูสินค้าไม่ต่างกับการช้อปปิ้งในห้างเด็ก ๆ จับของเล่นและขนมด้วยความตื่นเต้น ของในชั้นอาหารที่ต้องอุ่นด้วยเตาไมโครเวฟขายหมดในเวลารวดเร็ว เราเดินไปดูราคาน้ำหวานเฮลล์บลูบอยเพราะได้ยินแม่ค้าร้านกาแฟที่ถูกย้ายที่บ่นว่าคนชอบซื้อของเซเว่นเพราะไปตากแอร์เย็น ๆ ในนั้น ทั้ง ๆ ที่ร้านค้าข้างนอกขายถูกกว่า แม้ราคาจะต่างกัน

แค่ 2 บาท แต่ก็เป็นอย่างที่แม่ค้าร้านกาแฟพูด เรายืนถึงกำไรที่ร้านค้าด้านนอกเสียจากการที่ลูกค้าไม่ซื้อ และกำไรมหาศาลที่เซเว่นฯ ทำได้จากสาขาจำนวนมหาศาลที่มีทั่วประเทศ หากไม่มีลูกค้าที่ไปจับจ่ายซื้อของกับร้านด้านนอก ต่อไปร้านเหล่านี้นคงปิดตัวลง ถ้าเซเว่นฯ ไม่มีร้านโชห่วยมาแข่งก็คงมีแต่ผู้ผลิตกับเซเว่นฯ ตอนนั้นราคาเซลล์บลูบอยอาจจะขึ้นราคาเป็นกี่ปาทก็ได้ แต่เซเว่นฯ ก็น่าจะดีกว่า ทั้งสะอาดและสว่าง ผู้คนก็ไม่จับของไหนจะมีพนักงานที่รออยู่ที่เคาน์เตอร์ตลอด แถมมีแอร์เย็นๆ พร้อมบรรดาลินค้าที่หลากหลายให้เลือกมากมายและเลือกได้ตามใจชอบ เหล่านี้อาจนับเป็นต้นทุนที่เจ้าของเซเว่นฯ ต้องจ่ายและทำให้ค่าเซลล์บลูบอยที่แพงกว่ากัน 2 บาท และอีกหลายบาทของอย่างอื่นสมเหตุสมผลก็เป็นได้ แถมยังมีความเท่ที่บ้านพุทธยุค “เจริญ” กับเขาสักที มีเซเว่นฯ และเอทีเอ็มเป็นของตัวเอง ไม่ต้องขี่มอเตอร์ไซด์ไปเซเว่นฯ ต่างอำเภอ

ในความเป็นเมือง นัยที่แฝงไว้กับการเปิดเซเว่นฯ ใหม่ บ้านพุทธยุคยังคงความเป็นชนบทไว้อย่างยิ่งใหญ่ด้วยการเฉลิมฉลองเทศกาลบั้งไฟที่ใหญ่ที่สุดในภาคเหนือ งานนี้ถือเป็นความภาคภูมิใจของคนแต่ละหมู่บ้านที่จัดรถบั้งไฟมาเข้าร่วม เป็นเรื่องน่าแปลกใจสำหรับเราที่เพิ่งเห็นเทศกาลบั้งไฟระดับภาคนี้เมื่อไม่นาน เมื่อตอนเป็นเด็กงานบั้งไฟที่เราเคยเห็นกลับเป็นงานที่หมู่บ้านห่างไกลในตัวอำเภอจัดขึ้น แต่คราวนี้ไปสเตอร์ในงานและการประชาสัมพันธ์รางวัลของผู้ชนะเป็นถ้วยพระราชทานจากสมเด็จพระเทพฯ เหล่านี้คือความพยายามในการนำเสนอให้เห็นประเพณีดั้งเดิมที่เป็นเอกลักษณ์และควรค่าแก่การสืบทอดไว้ให้ชาวพุทธยุค รถบั้งไฟที่ใหญ่โตไม่แพ้ภาคอีสานทำให้เราตั้งคำถามกับเพื่อนที่ไปเที่ยวงานว่ารถเหล่านี้มาจากไหน คำตอบจากเพื่อนที่สนใจและมักจะรู้เห็นความเป็นไปในหมู่บ้านเสมอบอกเราสั้นๆ คือ “เช่ามาจากยโสธร” เราไม่ได้หาคำยืนยันกับคำตอบนั้น แต่เราก็เพิ่งเห็นรถเหล่านี้เมื่อไม่กี่ปี อีกสิ่งที่น่าสนใจคือจำนวนร้านค้า

มหาศาลที่ตั้งแถวยาวจนล้นออกมานอกงาน จำนวนแม่ค้าพ่อค้ามีมากกว่าผู้ที่มาเที่ยว

“กูจะไปขายของ ว่าจะขายแถวรามก่อน” เสียงเพื่อนสนิทของเราที่จบปริญญาตรีด้านวิทยาศาสตร์จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์บอกเราด้วยความมุ่งมั่น หลังจากทำงานเป็นพนักงานเงินเดือนในโรงงานที่มีวันหยุดอาทิตย์ละ 1 วันมาเกือบปี ต่ายไม่เคยได้รับค่าโอทีแม้จะทำงานล่วงเวลา และเงินเดือนที่เพิ่มจาก 11,000 บาท หลังจากผ่านโปรได้เพียงสามร้อยทำให้ต่ายตั้งคำถามว่าเมื่อไหร่จะมีเงินเก็บ เมื่อไหร่จะส่งเงินกลับบ้านที่บ้านที่มีแม่เป็นหัวแรงหลัก และน้องชาย น้องสาวอย่างละคนในวัยเรียน ความเหนื่อยจากการทำงานที่ทำเพื่อเลี้ยงชีพตัวเองไปเรื่อย ๆ ไม่มีประโยชน์อะไรที่จะ “ทำงานได้เงินเพื่อเอาเงินมา (เป็นต้นทุน) ทำงาน” คำพูดสะท้อนความขื่นขื่นที่คนรุ่นใหม่จากชนบทเช่นกลุ่มเพื่อนเรามากจะพูดถึงเสมอ เงินเดือนที่ได้ต้องจ่ายค่าห้อง ค่าอาหาร ค่าเดินทางและอื่นๆ อันเนื่องมาจากการทำงานเดือนแล้วเดือนเล่า หากไม่ใช่เพราะเกียรติของชื่อสถาบันและใบปริญญาที่มีค่าในสายตาครอบครัวมาค้ำคองอยู่ ต่ายมักจะจินตนาการเห็นภาพตัวเองขายของหรือทำนาอยู่ที่บ้าน ในกรุงเทพฯ เมื่อเดินตลาดหรือแหล่งช้อปปิ้ง ราคาข้าวของมักทำให้เกิดคำถามว่าแต่ละคนมีรายได้มาจากไหนมากมายถึงซื้อของราคาสูงได้ขนาดนั้น “มีแต่ขายของแพงๆ ขายกันทีรวบเลย” ดังนั้นทางออกของความเครียดจากงาน และหนทางสู่ความสุขสบายของครอบครัวทำให้ต่ายตัดสินใจลาออก เพื่อเตรียมตัวและทุนไปเป็น “แม่ค้า” ในกรุงเทพฯ เช่นเดียวกับต่าย เราเองก็เป็นหนึ่งในคนชนบทรุ่นใหม่ที่ประสบกับปัญหาของการไม่มีพื้นที่ให้ยืน การศึกษาอันเป็นส่วนหนึ่งของระบบโลกาภิวัตน์จากโลกตะวันตกบวกกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจที่ต่อเนื่องมาเรื่อย ๆ ได้ผลักดันให้คนรุ่นเราห่างไกลจากความรู้ภายในชุมชน และทำให้ชาวชุมชนเองไม่เห็นความสำคัญขององค์ความรู้ที่ตนมี การไปทำไร่

ช่วงเสาร์อาทิตย์เป็นความสุขสมัยเด็กของเราแต่ไม่เคยมีญาติคนใดสนับสนุนให้เราเป็นชาวนาชาวสวน ตรงกันข้ามมีแต่สนับสนุนให้เรียนสูงๆ โดยเฉพาะในสายวิชาที่สามารถสร้างรายได้อย่างงดงาม

“มึงอธิบายดี กูอธิบายไม่ถูก” พร เพื่อนบัณฑิตอาสาสมัครบอกให้เราอธิบายกับเพื่อนอีกคนหนึ่งถึงสาเหตุที่พวกเรากลับไปทำงานที่บ้านเกิดไม่ได้ ทั้งที่เนื่องมาจากไม่มีงานตรงสายและสถานะทางสังคมของครอบครัวที่จะรักษาได้หากมีหน้าที่ตำแหน่งในพื้นที่อื่น เป็นการสร้างมูลค่าให้ตัวเองและเป็นความภาคภูมิใจให้ครอบครัว แม้จะเป็นความหวังดีของครอบครัว คนชนบทที่พยายามปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยที่เงินเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิต แต่การทำงานที่ห่างไกลครอบครัว ทำเพื่อครอบครัวรายได้ให้มากที่สุด และทำงานในระบบในกรอบบางอย่างก็ไม่ใช่ความสุขสำหรับคนชนบทที่เคยอยู่อย่างอิสระเช่นกัน พรเป็นเพื่อนอีกคนของเราที่พบปัญหาเดียวกันจากใบปริญญาและชื่อสถาบันอันทรงเกียรติ ในขณะที่ถูกผลักดันให้ออกมาจากชนบทแต่พวกเราก็ไม่มีพื้นที่ในเมืองมากนัก “ความเป็นชนบท” ที่ติดตัวมาทำให้การอาศัยบนพื้นที่ที่ถูกเบียดเสียดเพื่อตัดวงจรผลประโยชน์บางอย่างกลายเป็นความอึดอัด สิ่งที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่เราเรียกว่าความสับสนของคนชนบทรุ่นใหม่

สำหรับคนชนบทบางคนก็ปรับตัวได้แต่ก็ไม่เข้ากับทุกคน สิ่งที่เราได้เรียนจากวิชาชนบทไทยในกระแสเปลี่ยนแปลงทำให้เราเห็นและเข้าใจความพรั่นพรึงที่กำลังเกิดขึ้นในชนบทและกับความเป็นชนบท โดยเฉพาะความเปลี่ยนแปลงในชนบทบ้านเรา ทุกครั้งที่เรียน เรามักจะนึกย้อนกลับไปที่นั่นเสมอ บ้าน โรงเรียน วัด สถานที่ที่เราเคยไป ครอบครัว ครู เพื่อนสมัยเด็ก และผู้คนที่เราเคยรู้จัก ภาพของอดีตกับปัจจุบัน ความเปลี่ยนแปลงต่างๆ เกิดขึ้นอยู่เรื่อย ๆ และเราเป็นผู้ที่สัมผัสอยู่ตลอดในฐานะคนในที่เกิดและเติบโตในชุมชนนั้น มีทั้งที่ชอบและไม่ชอบ แต่เราไม่เคยมองเห็นลึกลง

ไปถึงสาเหตุหรือผลของความเปลี่ยนแปลงเหล่านั้น วันนี้เราเห็นความพรั่นขวัญของบ้านพุเตย การผสมผสานระหว่างความเจริญของเมืองที่ค่อย ๆ เข้ามาสู่ชนบท ความทันสมัยหลาย ๆ สิ่งที่มาพร้อมถนนสี่เลน ถนนที่สะดวกสบายต่อการเดินทางและการขนส่ง นำไปสู่การตั้งร้านสะดวกซื้ออย่างร้านเซเว่นอีเลฟเว่นของลูกชาวจีนยุคใหม่ที่มีหัวทางธุรกิจและมองการณ์ไกลไปกว่าการสืบทอดกิจการร้านโชห่วยของตระกูลจากรุ่นสู่รุ่น ยุคโลกาภิวัตน์ที่นำแนวความคิดเรื่องระบอบการค้าเสรีและบริโภคนิยมทำให้ชาวชุมชนเลือกเป็นพ่อค้าแม่ค้ามากกว่าเกษตรกร รวมไปถึงการขายวัฒนธรรมชุมชนอย่างเทศกาลกึ่งจริงกึ่งสร้าง “งานบุญบั้งไฟที่ใหญ่ที่สุดในภาคเหนือ” และวาทกรรมทางการศึกษาที่ทำให้ใบปริญญาและคุณค่าของสถาบันหมายถึงสถานะทางสังคม ถูกสร้างเป็นกำแพงบางอย่างมาปิดกั้นลูกชาวนาหรือชาวบ้านไม่ให้ทำงานที่พ่อแม่ตัวเองเคยทำ

นอกจากชุมชนของเราแล้ว เรายังสัมผัสได้ถึงความเปลี่ยนแปลงในชนบทพื้นที่อื่นในฐานะคนนอกเมื่อมีโอกาสเข้าไปเรียนรู้ชุมชนเหล่านั้น เช่น ตำบลบางขุนไทรที่จังหวัดเพชรบุรี และบ้านห้วยสะพานที่จังหวัดกาญจนบุรี ที่มีความผสมผสานความเป็นเมืองและชนบทเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ มีความเจริญ มีสาธารณูปโภคที่เพียบพร้อม มีโทรศัพท์ อินเทอร์เน็ต รถยนต์ ทุกอย่างที่ชาวชุมชนสามารถเข้าถึงได้เช่นเดียวกับที่ในเมืองหรือในกรุงเทพฯ แต่ในขณะเดียวกันก็ยังคงมีความเป็นเครือญาติ ความมีมิตรภาพการเคารพให้เกียรติผู้ใหญ่ผู้สูงอายุ และการสืบทอดประเพณีอันเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

“เพื่อเข้าใจ ไม่ใช่เปลี่ยนแปลง” คือบทเรียนสำคัญจากวิชาชนบทไทยฯ ที่ทำให้เรามองลึกลงไปในปรากฏการณ์ก่อนจะด่วนตัดสินแค่ว่าคนบ้านนอกไม่เคยมีแอร์ก็เลยชอบเซเว่นฯ เพราะอีกมุมคือในอดีตไม่มีร้านที่เปิดตลอดยี่สิบสี่ชั่วโมง ไม่มีตู้เอทีเอ็ม การตั้งของเซเว่นฯ ในแง่

หนึ่งหมายถึงความสะดวกสบายในการรับส่งเงินของคนในครอบครัวที่อยู่ห่างไกล งานบั้งไฟเป็นประเพณีมีไว้เพื่อเรียกนักท่องเที่ยวและสร้างภาพให้กับเทศบาล แต่อีกมุมหนึ่งก็คือความภูมิใจในอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ของชาวอีสานที่อาศัยในพื้นที่ภาคเหนือให้ภูมิใจในรากเหง้าของตน เด็ก ๆ รุ่นใหม่เป็นส่วนหนึ่งในการฟ้อนรำช่วยสืบสานประเพณี และชุมชนมีกิจกรรมที่ทำให้ได้ร่วมแรงร่วมใจ และในยุคที่เงินเป็นปัจจัยสำคัญและผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ถูกโฆษณาให้ซื้อหาผ่านสื่อทุกชนิดในชีวิตประจำวัน การมีจำนวนมากขึ้นของประชากรพ่อค้าแม่ค้าจึงไม่ใช่เรื่องน่าแปลกใจ เพราะเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับความเป็นไปของยุคสมัย

ในความเป็นจริง ชนบทไทยหรือพื้นที่อื่น ๆ ในปัจจุบันต่างอยู่ในกระแสเปลี่ยนแปลง พื้นที่ชนบทถูกจำกัดความด้วยลักษณะบางอย่างมานาน เป็นพื้นที่ที่ถูกกดทับ ถูกพัฒนา ทั้งจากนโยบายของรัฐบาลส่วนกลางที่ไม่สนใจความแตกต่างของแต่ละพื้นที่ หรือคนภายในที่รับเอานโยบายมาบริหาร เช่นองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นอย่าง อบต.หรือเทศบาลที่ไม่ได้ใส่ใจกับความต้องการของคนในชุมชนจริง ๆ เหล่านี้ล้วนส่งผลเป็นความทับซ้อนและสร้างความซับซ้อนให้พื้นที่ชนบทในปัจจุบัน มีทั้งผู้ได้ประโยชน์และเสียประโยชน์ จากผู้หวังดีและไม่หวังดีที่เข้ามาในชนบทแต่ละพื้นที่ทั้งทางตรงและทางอ้อม สิ่งต่าง ๆ จากอดีตส่งผลเป็นความพรั่นขวัญและผสมผสานในปัจจุบันไปจนถึงอนาคตต่อไป โดยที่มิติของแต่ละพื้นที่ก็แตกต่างกันไป แต่สิ่งที่เราได้จากการเรียนช่วยให้เห็น เข้าใจ ตั้งข้อสงสัยและหาคำตอบได้เอง กับสิ่งที่เกิดขึ้นและส่งผลต่อชนบทไทย ชนบทที่ไม่หยุดนิ่งหรือตั้งอยู่ห่างไกล ชนบทในยุคสมัยแห่งความเปลี่ยนแปลง